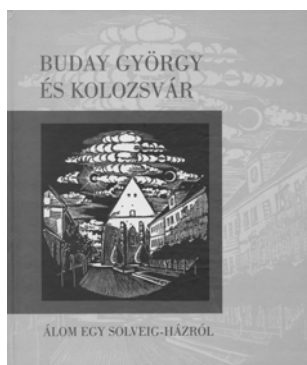

Örökség

POSZLER GYÖRGY

Timon a Solveig-házban*

BUDAY GYÖRGYRŐL – ÉLETÚT ÉS MŰVÉSZSORS

**Komp-Press Kiadó
Kolozsvár, 2006
240 oldal**

„Valahogy úgy érzem, hogy nemcsak a múlt, a háttér Kolozsvár nekem, hanem még mindig egyes-egyedüli fix Solveig-ház is, ahová érkezni fogok és érkezni egyedül lehet és kell.” (Buday György)

'32. március 12-én írja Jancsó Bélának. Gyerekkori kolozsvári iskolatársának. Ifjúkori szegedi diáktársának. Évtizedeken át legjobb barátjának. Drámai levelezésük a gyönyörű Komp-press-kötet gerincét képezi. Tanulmányok és metszetek között, Cseke Péter érzékeny-tudós szerkesztésében. A kötet valóban gyönyörű. A legszebbek közé tartozik, ami az utóbbi években a kezembe került. A levelezés valóban drámai. A kötet jelentésének egyik nagy példázata. A hasonló, egyívású, együtt indulók barátságának. Kettejük közül az egyik ott marad. Lassan el is „süllyed”. Ezt rója rá a kegyetlenebb történelmi idő. Irodalom- és eszmetörténeti adalék lesz belőle. Fontos és érdekes. De inkább csak helyi értéke van. Kettejük közül a másik messze kerül. Gyorsan ki is emelkedik. Ezt engedi neki a kegyesebb történelmi idő. Művészet- és eszmetörténeti világhír lesz belőle. Egyedi és felemelő. És teljesen egyértelműen egyetemes értéke van.

A levélben a *Boldogasszony búcsújáról* ír. Első óriási sikeréről. A díjazott metszet-sorozatról. Ami a szegedi alsóvárosi templom ihletésében, mondhatni tövében született. De születhetett volna a kolozsvári Farkas utcai templom ihletésében, mondhatni tövében is. Mert a két templom nemcsak benn, az érzelmeiben féltestvér – hanem kinn, a művésztörténetben is. Szerette volna, ha nem itt, Szegeden jelenik meg, hanem ott, Kolozsváron. Nem lehetett így. Talán mert más számára a két féltestvér-templom jelentés- vagy jelképrendszere. Az egyik az ottmaradás, a másik az elszakadás jelentése és jelképe. Az első mellett ott lehetne valahol a visszatérést beteljesítő Solveig-ház. De visszatérés nincs, elszakadás van. A visszatérésből még nyugalmat ígérő megnyugvás is válhatna. Az elszakadásból csak nyugtalanságot hozó visszavágyódás válhat. Persze a visszavágyódás, a nosztalgia nyugtalanságából is születik valami egészen nagy dolog. A világhírűvé emelkedő grafikai életmű.

* Poszler György esszéjét a Korunk/Komp-Press Kiadó engedélyével közöljük.

Természetesen ez került a kötet középpontjába. Az életmű röppályája. Közéleti és művészeti összetevőjével együtt. A művekké érett élményekkel és sikerré emelt kényszerekkel. Kolozsvártól Londonig.

A könyv szerkezete igencsak arányos. Négy, pontosabban szólva négy és fél ciklus. A bevezető, az a bizonyos fél ciklus, az alaphangot adja, és a határokat jelöli ki. Az alaphangot a tudatos törekvésben és a bevallott nosztalgiában. A határokat az erdélyi indulásban és az angliai beérkezésben. Keresi önmagát a mesterség tanulásában – néphagyományban és népballadában. Megtalálja önmagát – az angol önvédelem jelképében és a Shakespeare-illusztrációkban. Úgy, hogy az angol önvédelem jelképében benne van az alföldi néphagyomány, a Shakespeare-illusztrációkban benne van a székely népballada öröke is. Itt vannak az önelemzések az életműről. Vázlatok a művészi indulásról. Ezután a tanulmányok a művészi kezdetekről, az első műhelyekről. Családról. A maradás vágyáról, a távozás tényéről. A kolozsvári mesterekről, a szegedi fiatalokról. A kötet középpontjában a drámai levelezés Jancsó Bélával, a jóbaráttal. Egy-egy levélváltás Kós Károllyal, a példaképpel. A Jancsó-levelezésben az elsüllyedők és elszállók, a kötelékek és szárnyak, a lehetetlenségek és lehetőségek, kényszerek és döntések feszítő, olykor valóban drámába vagy balladába kívánckozó dilemmái. A végén a művész az idegenben. A londoni évtizedek. Emigráns vagy száműzött? Magyarságára emlékező angol művész vagy Angliában élő erdélyi-alföldi magyar mester? Az utóbbiról van szó. Bizonyosság erre a magyar költőkről készült zseniális portrészor. Meg tudható: Kolozsvárról Szegedre magával vitte a szülőváros Solveig-házának képzeletbeli emlékét. Meg feltételezhető: magával vitte Szegedről Londonba is. És talán évtizedeken át őrizte az egyre elboruló magányban. Ezekről szól a pompás kötet.

Mesterség

„Az *Athéni Timon* illusztrálásában egy előzőleg még nem alkalmazott eljárást valósítottam meg: epizódillusztrációk helyett, a darab történésének vizuális megjelenítése helyett a tragédia hőisének, Timonnak elképzelt arcképét metszettem fába, s az e tíz képmáson bekövetkező változással igyekeztem kifejezni az eredeti jovialis s magabiztos Timont, és azt, hogyan lesz belőle a csalódásoknak, a barátok hűtlenségének és a teljes tragédia kibontakozásának hatására a rettenetes végső jelenetek nyelvének és katasztrófájának Timonja. Úgy, ahogy a történés Timon tulajdon arcának vonásain és kifejezésében tükröződhetett.” (Buday György)

Higgadt, szakszerű önelemzés az életmű csúcsáról. A művészetét beteljesítő mestermunkákról, a Timon-metszetekről. Egy amerikai Shakespeare-összkiadás számára csinálja – útban a világhír felé. Két alapvető mozzanatot emel ki szövegszerűen és emel ki képszerűen. Nem epikum, hanem pszichologikum. Azaz nem a mesét mondja el, de az embert jeleníti meg.

Nem külső történés a mozdulatokban, hanem belső történés a mozdulatlanságban. Azaz nem a legrejtélyesebb Shakespeare-tragédia cselekménye, de a legszerencsétlenebb Shakespeare-alak arcképe. És mindez a saját megtanult és kialakított művészete eszközei által teremtett közegben. E jelrendszer vizuális szintaxisában.

Van e beteljesülésnek két mesterségbeli-módszertani előzménye. Az egyik a legszorosabban vett tanulóévek próbálkozásában. Ahogy geometriai elemekből összerakja magának a vizuális jelentéslehetőségek sorát. A másik az első remekművek között. Ahogy meg-

érzi és megjeleníti a székely népballadák külső és belső, cselekménybeli és jellembeli tragikumát.

Az első még a kolozsvári múzeum műtermeinek és asztalosműhelyének szolid szakmai iskoláiban. Az egyenes és görbe vonalak önmagukban és egymáshoz való viszonyaikban megmutatkozó jelentéslehetőségeinek módszeres tanulmányozása. Párhuzamos és keresztbe szerkesztett vonalak arculata. Vonal- és színekombinációk a természet mitikus-rituális értelmezhetőségének kifejezésére.

A második már a székely népballadák Ortutayval együtt kiadott kötetében. Az első igazi remeklések között. Néhány mozzanat. Ami már a Timon-metszetek érett művészetének megrendítő mélységei felé mutat. A nyúlánkan-szűziesen szelídre formált nőalakok archaikus-rituális kiszolgáltatottsága az emberi-természeti erőknél. A rajtuk vagy bennük uralkodó humán vagy szubhumán, naturális vagy szupranaturális törvényeknek. Budai Ilona kétségbeesett, pánik úzte menekülésében; a párjavesztett gerlice szívszorító, kozmikus magányában; a visszatért Molnár Anna vitális létküzdelmében. A szubjektív-gondolati elem felerősödése az ábrázolások középpontjába helyezett töprengő önarcképeken. Ahogy a végzet gyötrődő óriásmadaraként ül magas Déva vára bástyái fölött. Felemelt karral szinte figyelmeztetve a kanyargós úton a sorsa felé kocsizó Kőműves Kelemennét. Vagy a fejét karjaiba hajtó, önmagát megadó rab-önarcképe a kolozsvári vártömlőben. A tömör bástyafalon át is érzi a Szent Mihály-templom fölé leszálló fekete holló metafizikai súlyát. Végül pedig a lelki torzulás Timon tragédiáját előre jelző portréremek. A gyermekeit az erdőben elhagyni készülő, a gyötrődéstől boszorkánnyá aszott Budai Ilona. A rossz döntéstől torzalkkává görnyedt-rokkant Ugron János. És a fiatal szerelmet gyilkoló, rémlátomássá fonnyadt „Gyulainé édes anyám”.

Így, ilyen előzmények után érkezik el a Timon-sorozathoz. Érdemes megjegyezni: mesterműve hozzáad valamit a tragédiához. Új árnyalatot. Eddig fel nem villantott értelmezési lehetőséget. Ami csak a legnagyobb illusztrációk sajátossága. Hogy nem egyszerűen követ, hanem bonyolultan valamelyest át is értelmez. Megnöveli a mű jelentésének „holdudvarát”. A végletes jóhiszeműség megcsalásából fakadó végletes rosszhiszeműség komplikáltabb tragédiájába belevisz valami komplikáltabb, patológus elemet. Ami szövegszerűen nincs meg a kompozícióban, de értelemszerűen benne lehetne. Mondjuk: beleillene a tragédia lélektani „jelentésmezejébe”. És ha benne lenne, a művet az igazi nagy tragédiák közé emelhetné. Lehetne akár egy rendezői koncepció veleje. Ám itt „csak” egy grafikai koncepció árnyalata. Természetesen nem a fekete és fehér evidens arányairól van szó. Nem is a hajcsomók változó kifejezésbeli sugárzásáról. Vagy a homlokdudorok maga elemezte szerkezeti-tartalmi súlyáról. Hanem a második képen sejtetővé váló pszichés mozzanatról. Ami a hatodik képtől önmaga tragikai-pszichikai ellentétébe fordul. És meghatározó elemmé válik. A második képen ugyanis nem mindössze a bizalom öröme. Hanem a bizalom és az adakozás fékevesztett, életformát meghatározó falstaffi mámor. Ön- és világelvesztés az életöröm lelki egyensúlyt felborító mámorában. Nem mosolyog, mert a bizalomban jól érzi magát. Hanem hahotázik, mert tobzódik az önmagát pazarlás fékevesztettségében. Ám tudjuk: a pszichés végletek önmaguk ellentétébe fordíthatók. A tragédia csúcspontján fordulnak is. A pazarlás fékevesztett örömmámora a csalódás fékevesztett kétségbeesésébe. A mértéktelen vidámság mértéktelen komorságba. A harsogó hahota tagolatlan üvöltésbe. A kitért száj görcsbe ránduló réssé válik. A csillanó szem

feneketlen fekete lyukká üresedik. A rés-szájban vészesen megvillanó fogak. Ezek variálódnak a négy utolsó lapon. Az erdei bujdosó keserű komorságától a halotti maszk kifehéredett merevségéig. Nehéz szabadulni a gondolatól. Önarckép is van benne. A friss emigráns megzavarodottsága. Az otthonvesztés fájdalma. A szegedi fiatalok közösségének elvesztése. A „világállapot” elsötétülése. A háború egzisztenciális-vitális fenyegetése. És a sor még folytatható.

Példázat

„...a társadalmi lelkiismeret... ébresztgetésével közvetlen munkába is kezdtünk... az úgynevezett »kiszállások« során – több százat rendeztünk pár év alatt – hosszabb-rövidebb ideig együtt éltünk a tanyak és falvak szegénységével, és amellet, hogy lehető teljes érzelmi kapcsolatba kerültünk a többnyire színmagyar, elhanyagolt és kizsákmányolt nép életével, erőnkől telhetőleg felvilágosítással, ismeretterjesztéssel és konkrétan is segítségére voltunk. (Támogatás nélkül, vasúti kedvezmény nélkül, bizony csak a magunk igen szűkös keresetere utalva. Szemben harcolva a magyar középosztály akkor e tekintetben meglehetősen egységes és ellentétes törekvésű táborával.) ...Az erdélyi kollégium tagjai figyelemmel kísérik az erdélyi román és szász kultúrtörekvéseket is, és ezeket publicisztikailag feldolgozzák: ezzel lévén hívségesek a szegedi fiatalok alapjellelvonásához, mely a reális alapról és lehetőségekről meg nem feledkezve, szigorú kritikával és önkritikával foglalkozik olyan »utópiákkal«, mint a magyar népi szellem felszabadítása és egyenes, becsületes beállás a megújult Duna-medencei népek nagy gazdasági és történeti törvény által kikerülhetetlenül kötelező, szellemi és népi sajátosságokat tiszteletben tartó eljövendő egységébe.” (Buday György)

'35-ben írja. Rövid összefoglalás a „szegedi fiatalokról”. Fontos év. Benne kettős mozgás. Művészi pályája felemelkedőben. Megjelennek a székely népballadák. Mesterségbeli tudása kiteljesedik. „Mozgalmi” tevékenysége lehanyagoltban. Kezd kifulladásra a szerveződé. Közéleti lelkesedése megfárad. Rövid itthoni pályája végéhez közeledik. Nemsokára ösztöndíjas Rómában. Három év múlva Angliába megy.

A szöveg hívószavai egyértelműek. Társadalmi lelkiismeret ébresztése. Tanyak, falvak szegénysége. Teljes érzelmi kapcsolat. Elhanyagolt, kizsákmányolt nép. Szemben a középosztállyal. Román, szász kultúrtörekvések. Népi szellem felszabadítása. Nagy-Duna menti összefogás.

Nemcsak gyakorlati program. Példázatértékű vallomás is. Csúcsai felé haladó művészi pálya egyfelől. Mélyen átélt emberi-társadalmi elkötelezettség másfelől. Mellette-mögötte – ekkor még – egész hasonló csapat. Költők, színházrendezők, irodalomtudósok, néprajzkutatók, publicisták, írók, szociográfusok, teoretikusok. A szegedi fiatalok mozgalmának saját szakirodalma van. A kötet csak keresztmetszetet vagy vázlatot adhat róla. Két arcél azonban jól kirajzolódik. A Kolozsvárról Szegedre került Buday György mellett a Szegedről Kolozsvárra hazakerült Jancsó Béla.

Évtizedes barátságuk egy metszete drámai levélváltásukban. Valóban a válogatás középpontjában. Ebben bontakozik ki a kötet példázatjellegének egyik fele.

A távozó-beteljesült és az otthonmaradó-„elszürkült?”. Vagy talán azt is mondhatni: elsüllyedt? Erős személyes kötődés egymáshoz és rokon vagy hasonló ügyekhez. Egyazon kulturális és emocionális háttér. A kolozsvári református kollégium. És hasonló szociális

törekvések. Először együtt Szegeden – a Bethlen Gábor kollégiumban. Azután külön Szegeden és Kolozsváron. Buday György Szegeden – a „szegedi fiatalok” között. Jancsó Béla Kolozsváron – az „erdélyi fiatalok” között. Kötődés egy körvonalazódó ifjúsági-értelmiségi progresszióhoz. Mégis az elszakadás és az ottmaradás és az ebből következő pálya alapvető különbsége. Itt kilépés a kisebbségi sorsból. És a háború után beilleszkedés egy szerencsésebb, könnyebb sorsú világba. Ott bennmaradás a kisebbségi sorsban. És a háború után kiszorulás egy szerencsétlenebb, nehezebb sorsú világból. A különbség nem a tehetség mértékéből, inkább annak sajátos jellegéből következik. Az egyik a vizuális művészet helyhez kevésbé kötött nyelvét beszéli. A másik a kisebbségi politika helyhez végzetesen kötött lehetőségeit kísérletezi.

Mindemögött – persze – rejlik egy általános művelődés-, művészet- és irodalomtörténeti gond. Nagyjából tudjuk, hogy egy korszakban hány tehetség bukkan fel. Alakul ki és teljeseedik be. Amikor nagyon sok, „virágkorról” lehet szó. De nagyjából sem tudjuk, hogy egy korszakban hány tehetség süllyed el. Nem alakul ki és nem teljeseedik be. Ezeknek nincs nevük. Az eltaposottakról, elhallgattatottakról, önpusztítókról még csak valamit tudunk. De semmit sem az elvetéltekről, csírában elfojtottakról, a diktatúrák legtöbb áldozatáról. A híres temetők nevezetes sírjait ismerjük. Akik ilyen-olyan körülmények között lettek ismertté. De mi van azokkal, akik ilyen-olyan körülmények között nem lettek ismertté? Netán hányan vannak a Házsongárdon, akik nem lettek. De lehettek volna. Erről is eszünkbe juthat Buday György és Jancsó Béla története.

A levélváltásuk ettől is drámai. A megszületés-elvetelés, megvalósulás-elsüllyedés kettősségétől. Hogy évtizedes intenzív kapcsolat után elhallgatnak a levelek. Mert mérhetetlenül megnő a távolság. A szabad London és az elnyomott Kolozsvár között. Meg a világhírűvé lett Buday és az elfeledetté lett Jancsó között.

Nem akarok patetikus lenni. Csak továbbgondolom a példázat pozitív oldalát. A megszületés-megvalósulás folyamatát. Azaz Buday sorsát. Hogy a történelem messzire sodorta. Egyfelől a világhírbe, másfelől az otthontalanságba. Kétszer megy el itthonról. De kétszer ki is taszítják itthonról. Először a készülődő hazai náciizmus elől megy. De nem sokkal utána adminisztratív is kiteszítják. Megfosztják magyar állampolgárságától. Ekkor alkotja a *Britanniát*. Az angol ellenállás grafikai-publicisztikai remekművét. Másodsor a készülődő hazai sztálinizmus elől megy. De nem sokkal utána adminisztratív is megint kiteszítják. Ismét megfosztják magyar állampolgárságától. Ezután alkotja a magyar kultúrához való kötődés grafikai-pszichológiai remekműveit. A huszonöt magyar költőportrét. Balassi Bálinttól Nagy Lászlóig. Majd ki is egészíti: Jókai Mórtól Karinthy Frigyesig.

Le kell írni: művészete a hazai tájból, az erdélyiből és alföldiből nő ki. És a magyar költészetben körvonalazódó szelíd-humanista hazai mitológiából. Első nagy sikere a szegedi alsóvárosi templomhoz kötődik. A kolozsvári Farkas utcai templom féltestvéréhez. A *Boldogasszony Búcsúja*. Az alföldi népi katolicizmus ihletéséhez. Majd az Arany-balladák és a nyírségi folklór jönnek. Új fellángolás a székely népballada. Ekkor válik egyértelművé. A polgárosodás előtti nép- és műköltészet tradicionális világképét köti össze a polgárosodás utáni avantgárd művészet modern formakincsével. Valami olyasmint valósítva meg a vizualitás síkján, amit Bartók teljesít ki a zene világában. Ami a népi írók nosztalgikus közelítése a költészetben. Ez a fejlődés művészetében sohasem, Angliában sem tört meg – legfeljebb megszakadt, vagy meg-megakadt. Nem volt már testközelben a hajdani Erdély

históriai atmoszférája és a hajdani Alföld szociális rezervátuma. Ami maradt, emlékezetből kellett rekonstruálnia.

Hogyan folytatódott mégis a pályája? Ehhez művészettörténeti tanulmányok, mindekelőtt monográfiák szükségeltetnek.

Veszteség

„Maguk a gáncsoskodások jellegzetes butaságok. És a helyi szimptomák leszámításával, ez a sajátos, lényegileg ugyancsak, amikkel minket itt akadályoznak öregeink, s amivel pl. a Felvidéken a Sarlót akasztják. Ami nem is csoda, mert ugyanaz a középosztályi ideológia működik szemközt velünk, aminek becstelen tradíciója minden földrengés után életben maradt. Ezzel szemben egy ellenszer lenne, a haladó magyar ifjúság összetartása politikamentesen, kulturálisan, országhatárok felett, és ez az, ami miatt annyiszor sürgettem és sürgetem újra, hogy Te is bármily rövid időre, de gyere le ide, Balogh Edgárral és pl. Fábíán Danival együtt. Mélyen érintett, amit a szocialistákhoz való kapcsolódási szándékokról írtál. A Sarló és Fábíán Dani után ez a harmadik készülő lépés: úgy látszik, történelmi szükségszerűség ez. És, érzésem szerint, taktikán innen és túl... a fő az, hogy a haladó és faji gondolatvilág és különösen tragikusan magyar ellentéte valamilyen szintézisben kibéküljön... Én közelről látom mindazokat a bajokat és veszélyeket a szétoldódás felé, amiket Te az ottani dolgokra nézve felsoroltál. Valóban köztünk is vannak olyanok, akik nem érzik annak a jelentőségét, hogy egy mérsékelt tempójú haladás, amely magával viszi az ifjúság egész tömegét ...sokkal többet jelent, mint a Sarló-szerű élcspat előrerúgatója, az ifjúsági tömegtől való elszakadása, ami nyomban maga után vontatta ott is (itt nálunk fokozottabban lenne így) az ifjúság nagy tömegeinek jobbra tolódását. Anyagi függetlenség + szellemi függetlenség: ezek kétségbevonhatatlan és az öregek érdekeltségek részéről nyíltan meg nem támadható alapelveink... egyetlen lehetőség az ifjúság organikus fejlődésére.” (Jancsó Béla)

Mindez tökéletesen összecseng azzal, amit Buday ír a „szegedi fiatalokról”. Igaz, néhány évvel később. Tehát mintha Jancsó előbb fogalmazgatta volna a közös eszményeket. Kibontakozik a trianoni határokon túlnyúló együttműködés lehetősége. Erdélyiek – „erdélyi fiatalok”. Szegediek – „szegedi fiatalok”. Felvidékiek – „sarlósok”. Anyaországiak – Bartha Miklós Társaság. A legfontosabb nevek is adottak. Az erdélyieknél Jancsó Béla. A szegedieknél Buday György. A sarlósoknál Balogh Edgár. A Bartha Miklós Társaságnál Fábíán Dániel. Az időpont is lényeges. A szöveg két levélből való. Mindkettő Buday Györgynek. '31 teléről és '32 tavaszáról. Így előzi Buday korábban idézett esszéjét. Tehát '31-'32. Balogh Edgár még Csehszlovákiában van. De a Sarló már hanyatlóban. Fábíán Dániel már kiadta – József Attilával! – a híres röpiratot: *Ki a faluba*. De a Társaságban már növekvőben a széthúzó erők.

Jancsó és az „erdélyi fiatalok” lendületben. Nemrég indult a folyóirat. Buday művészi és szervezői pályája pedig a kiteljesedés felé halad. A „szegedi fiatalok” az alföldi szegénység életét vizsgálják. És sűrűn követik egymást a tanyai napok.

Jancsó gondolatmenetéből előre lehet következtetni. Későbbi történésekből vissza lehet gondolni. A kettőből együtt kibontakozik az elméleti elképzelés és a gyakorlati mozgástér.

A leglényegesebb talán a Trianon teremtette történelmi szituáció. Abból levonni a lehetséges progresszív következtetéseket. Szemben a középosztályt irányító tradíciókkal. Amiket mindketten – Jancsó és Buday is – nyűgnek érznek. Indulnak – mindketten – a progresszív protestáns hagyományokból. De el is távolodnak azoktól. Túl akarnak emelkedni. Nemcsak vallási különbségeken vagy ellentéteken. De osztályszempontokon, nemzeti vagy netán faji előítéleteken vagy viszályokon is. Valami ilyesmit jelent az anyagin túli, szellemi függetlenség. Ezek nélkül ugyanis elképzelhetetlen a Duna-völgyi kisépek szolidaritása. Ebből – persze – legalább kettős elhatárolódás következik. Jobbra és balra. Ezt érdemes valamennyire továbbgondolni.

A jobb ez esetben főképpen a konzervatív középosztályt jelenti. Amelynek – Jancsó igen keményen fogalmaz! – „becstelen tradíciója” minden földrengés után életben marad. Veszélyesek az éledő ifjúsági mozgalmakra. Ők „akasztják” – nyilván – akadályozzák a Sarlót is. Buday is ellentétes törekvésű táborról beszél. Meg szűkfejűségről és börtörkúságról is. Ettől fél igazán Jancsó. Mert minden öregektől támogatott ifjúsági mozgalom „dögrováson” van.

A bal ez esetben egyértelműen a Sarlót felbontó-bekebelező „élcspat” előrerúgtatása. Vagyis az önállóan szervezett és öntörvényű ifjúsági mozgalom beolvadása a nem önállóan szervezett és nem öntörvényű kommunista mozgalomba. Érdekes Jancsó ellenérve. Hogy e beolvadás elszakít az ifjúság széles rétegétől. És maga után vonja sokaknak vagy nagy részüknek a jobbra tolódását.

Ez tehát a két határ. A jobb és a bal. A konzervatív középosztály tradíciója; a diktatórikus „élcspat” pressziója. Amit el kell kerülni. Aminek nem szabad nekiütközni. A kettő között – Jancsó fogalmazásában – az anyagi és szellemi önállóság. Az ifjúság és saját mozgalmak organikus fejlődése. Ne féljünk a fogalomtól. Persze lehet: mindez már csak történelem. Post festa vagyunk, túl mindenben. A „harmadik útról” van szó. Ott, valahol a kapitalizmus (feudálkapitalizmus!?) és szocializmus (államszocializmus!?) között. Valami magyarországi, szlovákiai, romániai fiatal progresszióban. Amit a régió, a megmaradt és az elszakított területek magyar ifjúsága maga próbál meg kikínlódni. A határon innen többségben – de a kisebbségre is gondolva. A határon túl kisebbségben – de a többségre is számítva. Tehát saját, „organikusan” kifejlesztett progresszió. Nem máshonnan importált, a régióra rákényszerített megváltásváltozat. Például Németországból importált fajleméleti alapon. (Ami a régióban, nálunk is, alaposan kipróbáltatott.) Vagy például Oroszországból importált, a régióra rákényszerített osztályharcos alapon. / Ami a régióban, nálunk is, alaposan kipróbáltatott. / Hanem valami saját gyártmányú kiút. Ami a régiót és a benne élő népeket is újjáteremthette volna. (Ami a régióban, nálunk is, alaposan elsodortatott.) Itt válik valami óriási veszteség láthatóvá. Hogy a történelem e lehetőséget elsodorta. És belekényszerítette a régiót és bennünket is az egyik, majd a másik zsákutcába.

Emlék

„...újabbán annyiszor olyan olthatatlan nosztalgia hullámmozott rajtam át Erdély és Kolozsvár felé, mint az első szegedi hónapok óta soha. Valahogy úgy érzem, hogy itt már, az Alföldön, kezdtem teljesen befejezni azt, amit én itt egyáltalán csinálhattam.” (Buday György)

Levél – ’32-ben – Jancsó Bélához. Valahogy ilyen az elszakadottak sorsa. Nosztalgiahullám? Felidézgetem magamban Buday kolozsvári létének fő helyszíneit. A Kőkert ut-

cába a Jókai utcán indulok. A Szent György téren át a Trefort utcába, és a végén fordulok jobbra. A Menza mellett a temető főbejárata felé menet halad el az utas. A Bástya utca pedig az Óvárban, a Karolina térről mindjárt balra. Hogy a Farkas utcáról most ne is essék szó. Vagyis legfeljebb félóra járásra vannak egymástól a legfőbb színhelyek.

Vajon hol lett volna a Solveig-ház? Nem találok a könyvben a helyét pontosan. A címlap grafikája a Farkas utcát sejteti. A kollégium, a templom és a tanári lakások háromszögét. De a hely konkrétan a Jancsó-levelezésből is hiányzik. A kötet érzelmi-gondolati középpontjából.

A gyönyörű és szomorú barátság krónikája. A barátság példázata. Ott a címlapon a kollégium. Ahol a barátság elindul. Azután az egyik felröppen. És sohasem tér vissza. Azután a másik ottmarad. És sohasem megy el.

Most már jobban értem az életművét és a sorsát is. Két tárgyi emlékem is van róla. Az egyik a könyvespolcomon. A székely népballadák. Mindig tudtam, hogy Buday-emlék. Az egyik Múzeum körüti antikváriumból való. A másik a falon. Két Daday-kép. Már tudom, hogy Buday-emlék. A feleségem családi örökségéből való. Csak most, a könyvben olvastam, hogy gyerekkori mestere volt. Nyugtalanít a sorsa. Nem találta meg soha a Solveig-házat. Valamennyire Timon lehetett a békétlen otthontalanságban. Jancsó kínált neki valamit. De az nem jöhetett létre ebben a hazai történelemben:

„Jólesik, és érzéseim igazolja, amit a Kós cikkéről, a *Helikon*ban közölt metszeteidről írtál, s a nosztalgiaidról Erdélybe vissza. Mindig éreztem és tudtam, hogy neked, ha az önként magadra vállalt és gyönyörű önfeláldozással teljesített ifjúsági úttörés munkája huzamosan oda is kötött, lelki gyökereid itt maradtak, és téged ide vissza fognak húzni. A Kós kézszerítése nemcsak az övé: sokan várunk ide vissza, és várlak vissza ide én, mert nagyon kell és még jobban fog kelleni Erdélynek minden igaz ember.”

